

WANDA STANIEWSKA-ZĄTEK^{1,2}, MAGDALENA SZCZEPAŃSKA^{1,2}

¹Wielkopolska Wyższa Szkoła Turystyki i Zarządzania w Poznaniu

²Katedra Terenów Zieleni

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

STRUKTURA TERENÓW ZIELENI MAŁYCH MIAST WIELKOPOLSKI

Streszczenie. Celem pracy była próba wskazania specyficznych cech w kształtowaniu się struktury terenów zieleni małych miast Wielkopolski: Gniezna, Kościana, Mosiny, Sierakowa, Śremu i Wągrowca. Analizując czynniki wpływające na układ terenów zieleni urządzonej i nieurządzonej, uwzględniono uwarunkowania historyczne i fizjograficzne badanych miast. Zastosowana metoda graficzna (program komputerowy AutoCAD) pozwoliła na odczytanie zarówno układu przestrzennego miast, jak i zależności pomiędzy poszczególnymi terenami zieleni i obszarami zabudowanymi. Dane uzyskane w trakcie badań wykazały, że miastem, które posiada najwięcej terenów zieleni jest Sieraków (74% powierzchni ogólnej miasta), a następnymi w kolejności są: Gniezno (64%), Mosina (63%), Wągrowiec (55%), Śrem (50%) oraz Kościan (42%). Pod względem ciągłości przestrzennej terenów zieleni najkorzystniejsza sytuacja zachodzi w Wągrowcu. Zieleni w tym mieście harmonijnie przeplata się z zabudową miejską dzięki terenom otwartym, towarzyszącym rzekom przepływającym przez Wągrowiec. Duże obszary zieleni w Sierakowie szczelnie otaczają centralnie ułożoną zabudowę miasta. Zatem w tych dwóch, spośród rozpatrywanych miast, istnieją najkorzystniejsze warunki do realizacji ich wypoczynkowej funkcji oraz tworzenia tzw. Systemu Przyrodniczego Miasta.

Słowa kluczowe: tereny zieleni, małe miasta, System Przyrodniczy Miasta

Wstęp

Miasto to żywy organizm, więc zmienia się i ustawicznie ewoluuje. Poza tym zawsze pełni określoną funkcję na obszarze kraju, będąc odzwierciedleniem rozwoju cywilizacyjnego, społecznego i kulturowego danego regionu.

Tereny zieleni odgrywają znaczącą rolę w funkcjonowaniu środowiska miejskiego, mają duży wpływ na jakość życia mieszkańców, w tym zwłaszcza na jakość wypoczynku i rekreacji. Aby otwarte przestrzenie miasta mogły spełniać swoje funkcje, powinny

stanowią całościowy, zwarty system, tzw. System Przyrodniczy Miasta (STALA 1986), a więc odpowiednio ukształtowany, ciągły, wielofunkcyjny układ przestrzenny. Powinien on składać się z aktywnych przyrodniczo obszarów, które, tworząc jego tkankę biologiczną, są niezbędnym elementem każdego organizmu miejskiego. W związku z tym do Systemu Przyrodniczego Miasta należy zaliczać wszystkie obszary niezurbanizowane, w tym głównie kompleksy lasów, zadrzewień, zbiorników wodnych. Ochrona terenów otwartych, wchodzących w skład tego systemu, pozwala na zachowanie ciągłości przestrzennej obszarów aktywnych biologicznie. Taka ciągłość i zwartość tych obszarów ułatwia rozwój tzw. małej turystyki, a więc umożliwia mieszkańcom miasta obcowanie z naturą, a przede wszystkim zapewnia swobodne przemieszczanie się fauny i jej wzajemne kontakty, co decyduje o zachowaniu różnorodności gatunków oraz biocenozy.

Przyrost ludności i związana z tym ekspansja obszarów zabudowanych wywiera współcześnie ogromną presję na tereny zieleni nieurządzonej, zaliczane do tzw. terenów krajobrazu otwartego (HABER 2001). Proces ten obserwuje się również na obszarach małych miast, które coraz częściej stanowią miejsca osiedlania się mieszkańców dużych aglomeracji, poszukujących bardziej przyjaznych warunków życia. Dzieje się tak, gdyż mniejsze miasta – w opinii większości ludzi – jawią się jako zdrowsze, czystsze i bezpieczniejsze.

Celem pracy jest próba wskazania specyficznych cech kształtowania się struktury terenów zieleni małych miast Wielkopolski: Gniezna, Kościana, Mosiny, Sierakowa, Śremu i Wągrowca. W pracy przyjęto uproszczony (w stosunku do oficjalnych klasyfikacji) podział obszaru miasta na cztery grupy: tereny zieleni urządzonej (np. parki, zieleńce, cmentarze, ogrody działkowe), tereny zieleni nieurządzonej (np. lasy, grunty rolne, zieleń seminaturalna), zieleń towarzysząca terenom zurbanizowanym (np. zieleń osiedlowa, przydomowe ogrody, zieleń przyuliczna) oraz tereny zieleni nierozpoznanej (np. obszary wód, tereny bocznicy kolejowych, fabryk). Analizując czynniki wpływające zarówno na układ terenów zieleni urządzonej, jak i nieurządzonej, zwracano głównie uwagę na uwarunkowania historyczne i fizjograficzne badanych miast.

Opis terenu i metody badań

Wszystkie poddane badaniom miasta są rozmieszczone w centralnej Wielkopolsce, w niewielkiej odległości od Poznania (rys. 1). Są zróżnicowane pod względem wielkości zajmowanej powierzchni – od 800 ha (Kościan) do 4000 ha (Gniezno) oraz wielkości populacji mieszkańców – od 6200 (Sieraków) do 70 000 (Gniezno) (tab. 1). Posiadają duże powierzchnie terenów zielonych, 40-70% ogólnej powierzchni miasta, a zieleń nieurządzona ma w nich największy udział (tab. 1). Wynika to, po pierwsze – z fizjografii terenu, a po drugie – z uwarunkowań historycznych i ekonomicznych kształtowania się i rozwoju tych miast. Małą powierzchnię terenów zieleni urządzonej w stosunku do obszarów zieleni nieurządzonej, w przypadku wszystkich analizowanych miast, należy wiązać także z brakiem potrzeby ich tworzenia; w małych miastach odległość do terenów otwartych jest niewielka, stąd łatwa ich dostępność dla mieszkańców. Zieleń urządzona i nieurządzona stanowi w większości badanych miast ponad połowę ich ogólnej powierzchni, co korzystnie wpływa na warunki życia mieszkańców i bytowanie

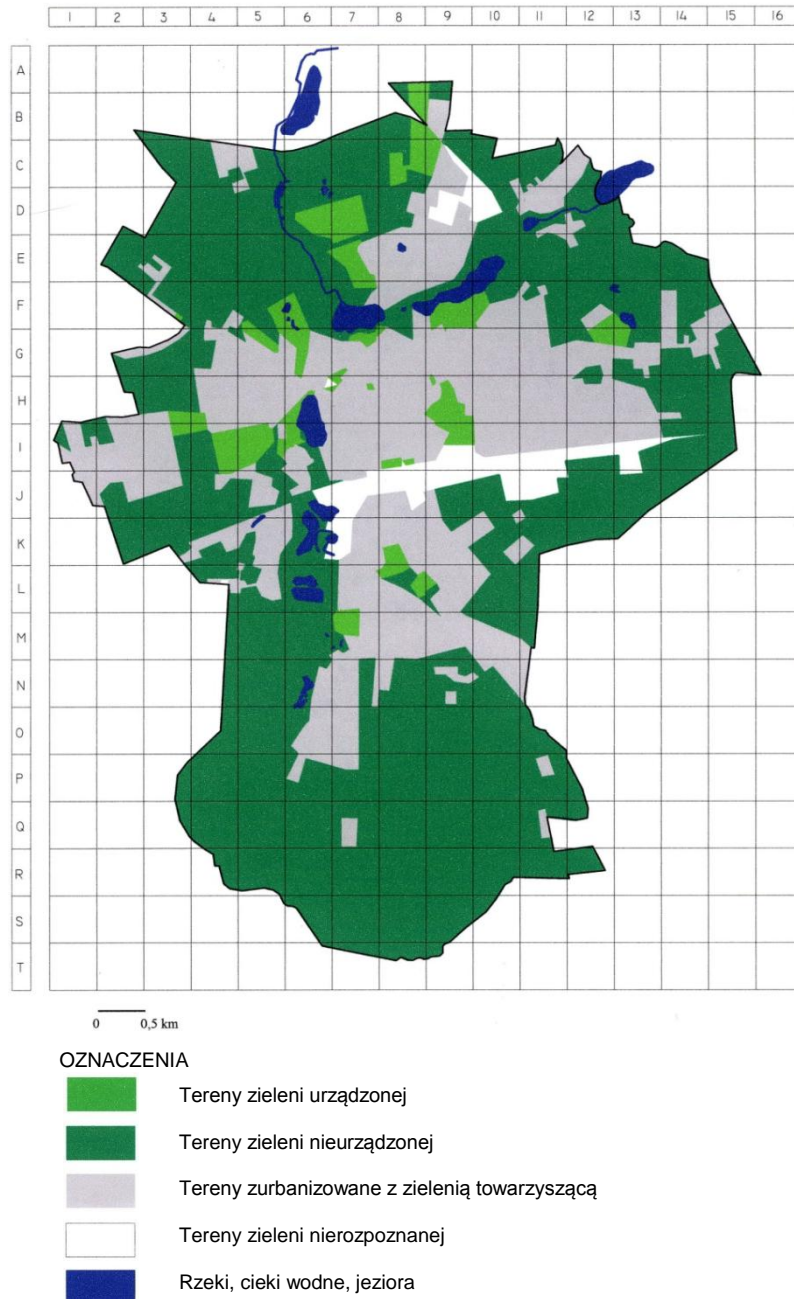
Rys. 1. Lokalizacja badanych miast na terenie województwa wielkopolskiego

Fig. 1. Localization of analysed towns in the Wielkopolska province

Tabela 1. Formy użytkowania terenu

Table 1. Forms of area usage

Miasto	Liczba mieszkańców	Powierzchnia ogólna miasta ha	Tereny zieleni urządzonej		Tereny zieleni nieurządzonej		Tereny zurbanizowane i zieleni towarzysząca		Zieleni nierozpoznana	
			ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
Gniezno	70 000	4 033	205	5,08	2 382	59,06	1 247	30,90	199	4,96
Kościan	25 000	881	88	9,98	274	31,12	325	36,88	194	22,02
Mosina	25 000	1 376	28	2,05	852	61,91	356	25,87	140	10,17
Sieraków	6 200	1 411	41	2,90	1 006	71,31	218	15,45	146	10,34
Śrem	30 000	1 260	202	16,04	438	34,76	359	28,49	261	20,71
Wągrowiec	25 000	1 769	57	3,24	920	52,00	554	31,31	238	13,45

Rys. 2. Przestrzenna struktura użytkowania terenu miasta Gniezno (ŁAKOMSKI 2005)

Fig. 2. Spatial structure of land usage of the Gniezno city (ŁAKOMSKI 2005)

różnych zbiorowisk flory i fauny. Na pograniczu tej wartości znajduje się Śrem, a jedynie Kościan plasuje się poniżej granicy 50%. Przeprowadzona w pracy uproszczona analiza kartograficzna (program komputerowy AutoCAD) pozwoliła zobrazować rozmieszczenie poszczególnych grup zieleni na planie miast, co umożliwiło odczytanie zależności i powiązań w systemie, jaki tworzy w nich zieleń.

Wyniki badań

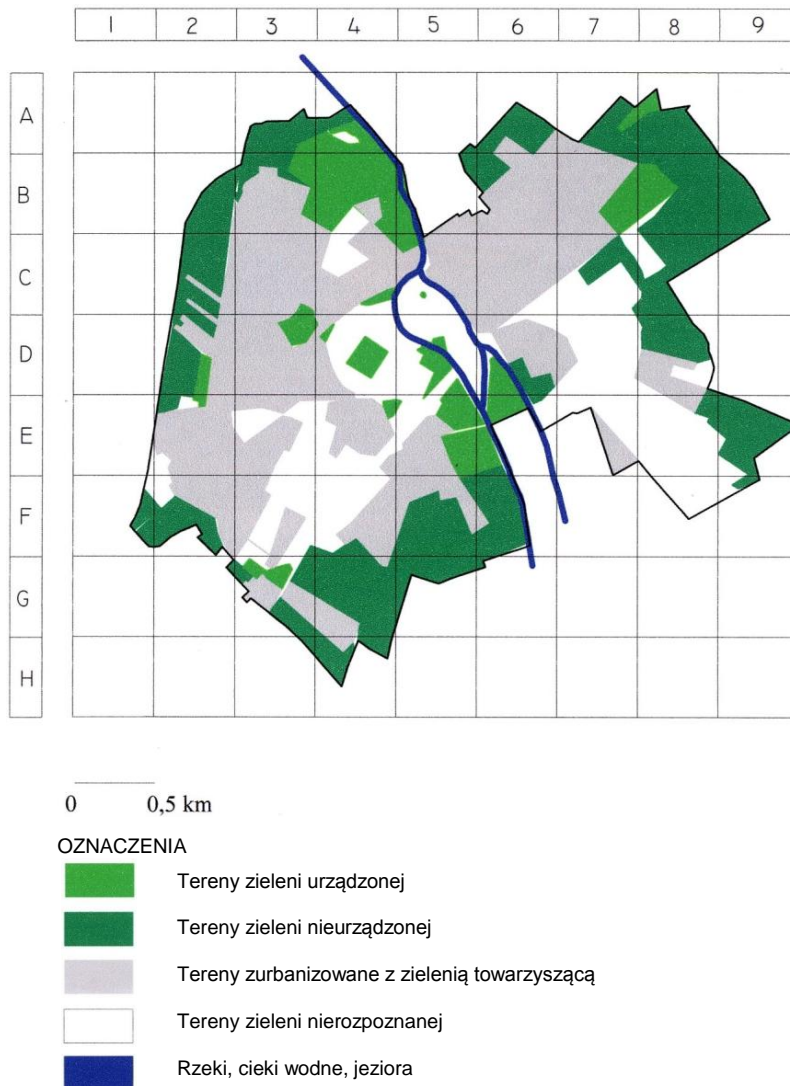
Gniezno, Mosina i Wągrowiec to miasta, w których obszary zieleni nieurządzonej występują obwodowo i towarzyszą niewielkim ciekom lub zbiornikom wodnym. Tereny wzdłuż rzek i jezior, ze względu na częste zabagnienie brzegów lub duże różnice w deniwelacji, uniemożliwiają rozwój budownictwa, a więc to właśnie zieleń koncentruje się na terenach tego typu.

W Gnieźnie tereny zieleni nieurządzonej koncentrują się głównie na obrzeżach miasta; są to obszary rynien jeziornych, przecinających miasto wzdłuż osi południkowej, a także równoleżnikowo w części północnej miasta (rys. 2). Lokalizacja terenów zieleni urządzonej na styku z obszarami zieleni nieurządzonej stwarza tu dobre warunki dla migracji gatunków. Niestety, zlokalizowane w centralnej części miasta parki i zieleńce tej łączności już nie spełniają, stanowiąc samodzielne enklawy.

Kościan ma najmniej korzystną sytuację – tereny zieleni nieurządzonej, co prawda, pozostają w przestrzennej ciągłości (rys. 3), jednak są zlokalizowane wyraźnie na peryferiach miasta i należą do nich tylko tereny rolnicze. Ich utworzenie już w późnym średniowieczu doprowadziło do całkowitego wylesienia okolic Kościana. Obecnie bardzo ważne więc jest utrzymanie tu jak największej powierzchni zieleni urządzonej, która stanowi niemal 10% ogólnego arealu miasta. Choć rozmieszczenie obszarów zielonych jest tu najmniej korzystne, to wartość ta jest jedną z najwyższych wśród sześciu analizowanych miast (tab. 1).

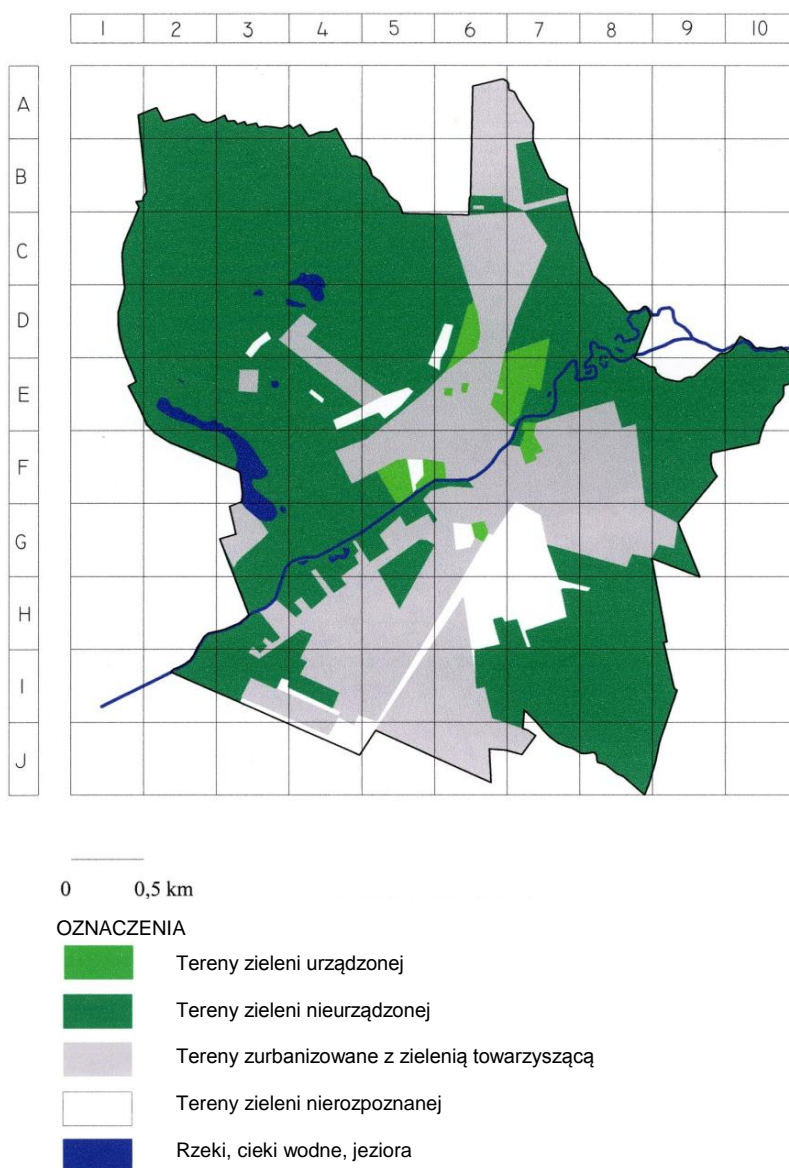
Przepływający przez Mosinę kanał stanowi wyraźną oś obszarów zieleni (rys. 4). Jego zakola i niewielkie rozlewiska w części wschodniej przyczyniają się do zachowania niezurbanizowanych obszarów. Część północno-zachodnia, granicząca z Wielkopolskim Parkiem Narodowym, to największy w Mosinie obszar zieleni nieurządzonej. Znajdujące się tu liczne zagłębienia terenu, stale lub okresowo zalane wodą, stwarzają dobre warunki dla różnorodnych zbiorowisk roślinnych. Niewielkie powierzchnie terenów zieleni urządzonej (2,05%) nie wpływają ujemnie na ogólną ilość terenów zieleni, które zwiększają się dzięki zieleni nieurządzonej (61,91%) (tab. 1).

Rzeka Warta jest ogniwem łączącym Sieraków i Śrem; w obu przypadkach była ona powodem założenia osady, a w późniejszych okresach umożliwiała rozwój miasta. Sieraków, chociaż wielkością obszaru dorównuje pozostałym pięciu miastom (1411 ha), to na ich tle wyróżnia się zdecydowanie największą powierzchnią terenów zielonych (71,31%) (tab. 1). Tereny położone w dolinie Warty, podobnie jak obszary leśne w pobliżu jezior, stanowią czynnik hamujący rozwój budownictwa (rys. 5), jednak przyczyniają się do utrzymania turystycznej atrakcyjności Sierakowa. Obecnie miasto jest znane z bogatej oferty turystycznej; znajdują się tu trzy duże kompleksy wypoczynkowe oraz Stado Ogierów, pełniące funkcje hodowlane i ośrodka turystycznego.

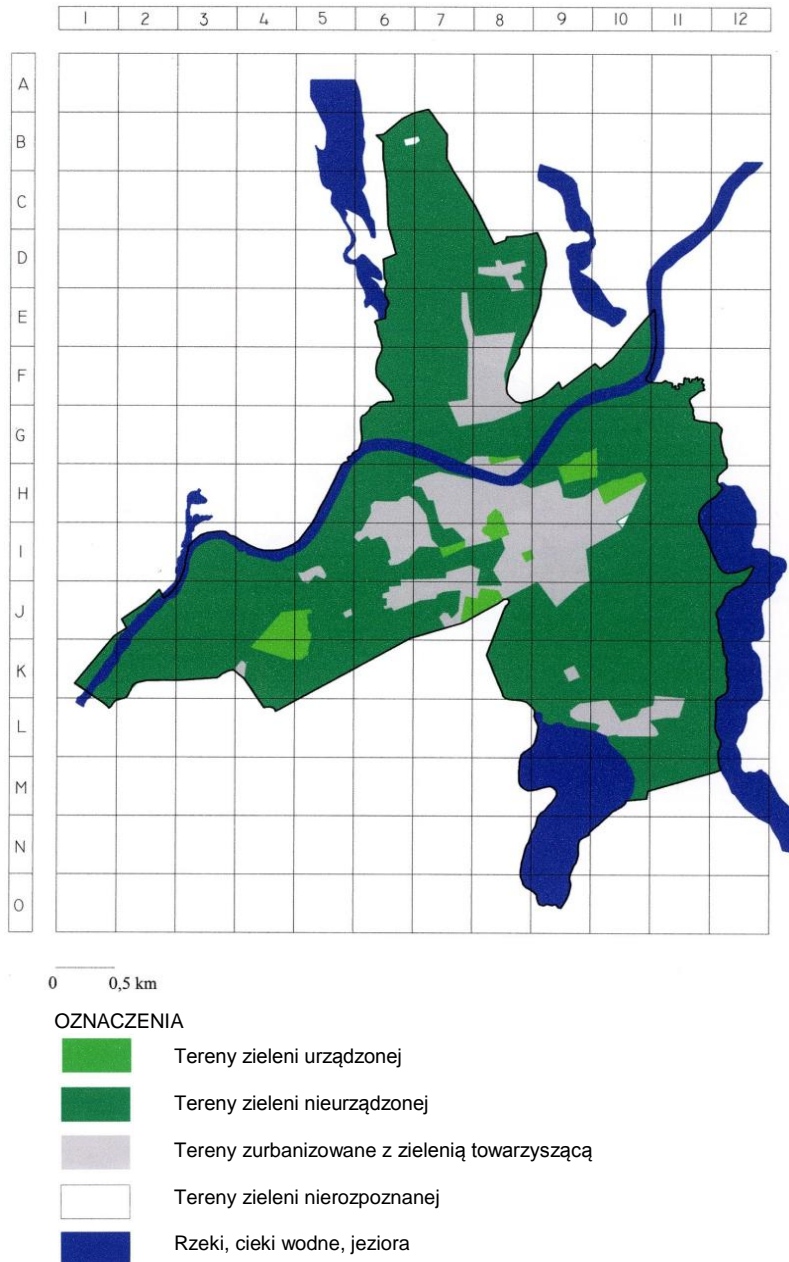
Rys. 3. Przestrzenna struktura użytkowania terenu miasta Kościan (ŁAKOMSKI 2005)

Fig. 3. Spatial structure of land usage of the Kościan town (ŁAKOMSKI 2005)

Rys. 4. Przestrzenna struktura użytkowania terenu miasta Mosina (ŁAKOMSKI 2005)

Fig. 4. Spatial structure of land usage of the Mosina town (ŁAKOMSKI 2005)

Rys. 5. Przestrzenna struktura użytkowania terenu miasta Sieraków (ŁAKOMSKI 2005)

Fig. 5. Spatial structure of land usage of the Sieraków town (ŁAKOMSKI 2005)

Inną sytuację można obserwować w Śremie, gdzie tereny doliny Warty na prawym jej brzegu są niemal całkowicie zabudowane, a tylko lewobrzeżna część posiada dość wąski pas zieleni (rys. 6). Śrem, chociaż powierzchniowo mniejszy od Sierakowa, w przeszłości rozwijał się zdecydowanie bardziej intensywnie, dlatego więcej obszarów zostało zajętych pod zabudowę. W obu miastach większość terenów zielonych jest ze sobą połączona, co daje możliwość ich wzajemnego wspomagania.

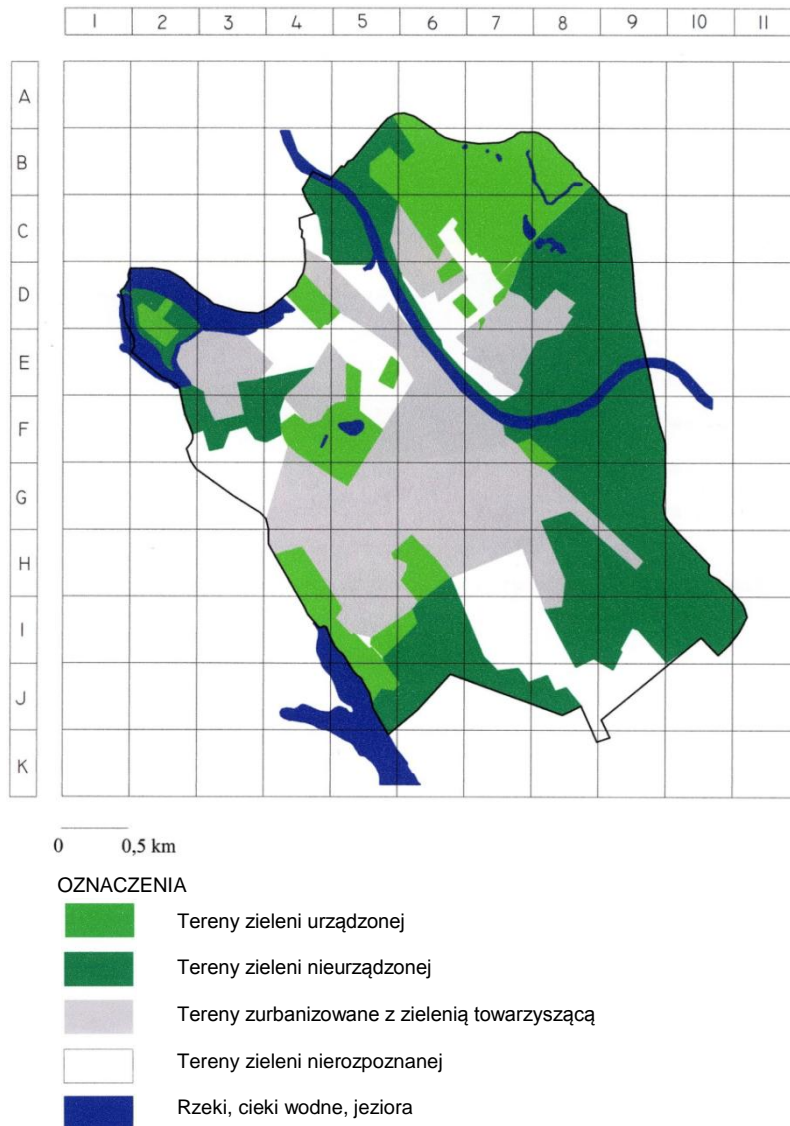
Spośród analizowanych miast Wągrowiec charakteryzuje się najkorzystniejszym rozmieszczeniem obszarów zielonych (rys. 7). Przepływające przez miasto rzeki i znajdujące się tu jeziora tworzą zwartą sieć, stwarzając bardzo dobre warunki do funkcjonowania korytarzy ekologicznych. Można zatem stwierdzić, że nie zawsze wielkość powierzchni, ale właśnie rozmieszczenie i powiązania między poszczególnymi obszarami, mają najistotniejsze znaczenie. Dodatkowo tereny zieleni nieurządzonej, co zdarza się rzadko, sięgają niemal centralnych części miasta, stwarzając dobre warunki do jego przewietrzania.

Wnioski

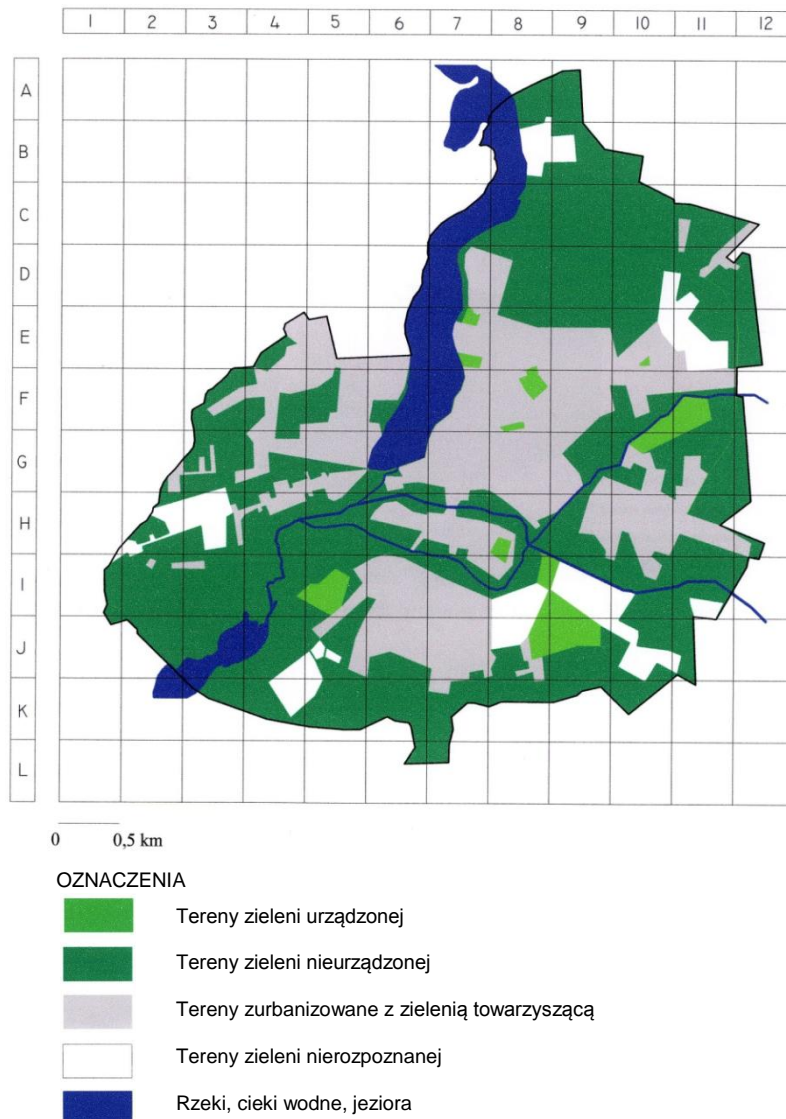
Dane uzyskane w trakcie badań wykazały, że miastem, które posiada najwięcej terenów zieleni, jest Sieraków (74% powierzchni ogólnej miasta), a następnymi w kolejności są: Gniezno (64%), Mosina (63%), Wągrowiec (55%), Śrem (50%) oraz Kościan (42%).

Pod względem ciągłości przestrzennej terenów zieleni najkorzystniejsza sytuacja występuje w Wągrowcu. Zieleni w tym mieście harmonijnie przeplata się z zabudową miejską, dzięki rozległym terenom otwartym zieleni nieurządzonej, towarzyszącym przepływającym przez Wągrowiec rzekom. Duże obszary naturalnej zieleni w Sierakowie, wchodzące w skład Sierakowskiego Parku Krajobrazowego, szczelnie otaczają centralnie ulokowaną zabudowę miasta. Zatem w tych dwóch spośród rozpatrywanych miast istnieją najkorzystniejsze warunki do realizacji ich wypoczynkowej funkcji oraz tworzenia tzw. Systemu Przyrodniczego Miasta.

Duże powierzchnie obszarów zieleni nieurządzonej w małych miastach stwarzają dobre warunki do rozwoju różnych biotopów, ponadto stanowią główne miejsce rekreacji mieszkańców, z tego względu ze szczególną rozważą i ostrożnością powinno się konstruować przyszłościowe plany zagospodarowania przestrzennego. Należy przy tym zachować zasady zrównoważonego rozwoju, które wymagają interdyscyplinarnego ujęcia, aby miasto funkcjonowało sprawnie.

Rys. 6. Przestrzenna struktura użytkowania terenu miasta Śrem (ŁAKOMSKI 2005)
 Fig. 6. Spatial structure of land usage of the Śrem town (ŁAKOMSKI 2005)

Rys. 7. Przestrzenna struktura użytkowania terenu miasta Wągrowiec (ŁAKOMSKI 2005)

Fig. 7. Spatial structure of land usage of the Wągrowiec town (ŁAKOMSKI 2005)

Literatura

- HABER Z., 2001. Kształtowanie terenów zieleni z elementami ekologii. Wyd. AR, Poznań.
- ŁAKOMSKI R., 2005. Struktura terenów zieleni wybranych małych miast Wielkopolski. Maszynopis. Katedra Terenów Zieleni UP, Poznań.
- STAŁA Z., 1986. Zasady określania przyrodniczych predyspozycji struktury przestrzennej miast. IGPiK, Warszawa.

THE STRUCTURE OF GREEN AREAS IN SMALL TOWNS IN THE PROVINCE OF WIELKOPOLSKA

Summary. The goal of this article is to present main tendencies in the development of green zones of six selected towns in the Wielkopolska region. Historical and geographical settings were considered as the most significant. A graphical approach utilizing a computer program (AutoCAD) allowed to demonstrate spatial formation of the investigated towns along with the interdependencies between the green zones and the urban areas. Analysis shows that the highest concentration of green zones occurs in Sieraków (74%) followed by Gniezno (64%), Mosina (63%), Wągrowiec (55%), Śrem (50%) and Kościan (42%). Considering the spatial continuity of the green zones the best situation appears in Wągrowiec. The green terrains of this town blend harmoniously with urban neighbourhoods mainly due to the open space of the valleys of the two rivers flowing through the town. In Sieraków large expanses of green surround the centrally located municipality. The best conditions for recreational activities exist in these two towns and so the towns seem to be the most suitable candidates for creating the Nature City System.

Key words: green areas, small towns, Nature City System

Adres do korespondencji – Corresponding address:

Wanda Staniewska-Zątek, Wielkopolska Wyższa Szkoła Turystyki i Zarządzania w Poznaniu, ul. Św. Marcin 40, 61-807 Poznań, Poland, e-mail: zatekomp@isn.pl

Zaakceptowano do druku – Accepted for print:

5.12.2008

Do cytowania – For citation:

*Staniewska-Zątek W., Szczepańska M., 2009. Struktura terenów zieleni małych miast Wielkopolski. *Nauka Przym. Technol.* 3, 1, #53.*